

## Literatura

- BALHAR, J. ad. *Český jazykový atlas 3, 4, 5*. Praha: Academia, 1999, 2002, 2005.
- BALHAR, J. ad. *Český jazykový atlas Dodatky*. Praha: Academia, 2011.
- BALHAR, J.; JANČÁK, P. ad. *Český jazykový atlas 1, 2*. Praha: Academia, 1992, 1997.
- GOLÁŇOVÁ, H. A new dialect corpus: DIALEKT. In Gajdošová, K.; Žáková, A. (eds.) *Proceedings of the Eight International Conference Slovo 2015 (Natural Language Processing, Corpus Linguistics, Lexicography)*. Lüdenscheid: RAM-Verlag, 2015, s. 36–44.
- GOLÁŇOVÁ, H.; WACLAWIČOVÁ, M. The DIALEKT corpus and its possibilities. *Jazykovedný časopis*, 70 (2), 2019, s. 336–344.
- GOLÁŇOVÁ, H.; WACLAWIČOVÁ, M. MAPKA: A Map Application for Working with Corpora of Spoken Czech. *Jazykovedný časopis*. 72 (2), 2021, s. 502–509.
- MATUROVÁ, M. Využití nástroje SyD ve výuce češtiny. *ČJL*, 67, 2016–2017, s. 183–187.
- NACHLINGEROVÁ, K. *Vybrané nářeční jevy v korpusu DIALEKT a jejich prezentace ve výuce češtiny*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, 2022.
- WACLAWIČOVÁ, M.; GOLÁŇOVÁ, H. Nářeční korpus DIALEKT a jeho použití ve výuce češtiny. *ČJL*, 69, 2018–19, s. 127–133.

## Zastírací jazykové prostředky ve zpravodajských komunikátech s kriminální tematikou

Kristián Šujan, externí spolupracovník PF UJEP v Ústí n. L.,  
reportér CNN Prima NEWS

kristian.sujan@centrum.cz

**Klíčová slova:** publicistický styl, zpravodajství, true crime, kamufláž

**Key words:** journalistic style, news reporting, true crime, camouflage

### Obfuscating language means in crime-related news reports

The presented scholarly article examines selected linguistic devices in the news reporting of czech media. Specifically, it focuses on news reports with a criminal theme. The language used in these media communications is often vague, imprecise, and violates the norms of news reporting, thus camouflaging the reality. This specific stylistic layer of expressive means is referred to as obfuscating language means. Their function is not only to conceal reality and desemantize the content of journalistic reports but also to protect journalistic sources or specific individuals, such as witnesses or the accused, until the court decides on them with a final judgment.

### Úvod do problematiky

Termínem žurnalistika se označuje činnost masmédií, která distribuují mediální komunikáty recipientům. Používají k tomu „specifický objektivní vyjadřovací styl – styl publicistický“ (Minářová, 2008, s. 244). Terminologicky je publicistický styl, potažmo žurnalistika nadřazeným označením pro publicistiku a zpravodajství. J. Kraus používá termín *styl veřejných médií* a vysvětluje, že „se v něm spojují funkce

věcného informování a získávání (pro určité názory, postoje, činnosti)“ (Kraus, 2010, s. 121). E. Minářová již zmiňovaný *publicistický styl* dále diferencuje na dílčí funkční styly, tedy na 1. *zpravodajský styl*, 2. *publicistický (analytický) styl* a 3. *publicistický styl beletristický* (Minářová, 2008, s. 246).

Úlohou zpravodajství je informovat explicitně, pravdivě a objektivně. Výslednými produkty jsou pak nejčastěji novinový článek, rozhlasový příspěvek nebo televizní reportáž. Záměrem předložené stati je poukázat na skutečnost, že v obsahu těchto mediálních komunikátů mohou být i informace neurčité, porušující očekávanou modelovost, s různou mírou pravdivosti, respektive s epistémickou neboli jistotní modalitou. K tomuto účelu novináři používají speciální stylovou vrstvu výrazových prostředků, které v předložené stati označujeme jako *zastírací jazykové prostředky*.

Primární souhrn jazykových prostředků typických pro žurnalistické texty sumarije monografie *Stylistika pro novináře* od E. Minářové (2011). Novější studii zaměřenou explicitně na jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství předkládají ve své monografii V. Jílek a B. Bednaříková a kol. (2015).

Předložená stať nabízí funkční výběr dosavadních vědeckých zkoumání, autorův profesní, novinářský pohled na danou problematiku a současně vlastní výběr nejčastějších zastíracích jazykových prostředků. Analyzovaný korpus zahrnuje komunikáty z webových zpravodajských portálů a novinového, rozhlasového i televizního zpravodajství z let 2014 až 2024 dle autora vlastního výběru, přičemž excerpané výrazy splňují kritérium vysoké četnosti. Stať se soustřeďuje výhradně na zpravodajské příspěvky s kriminální tematikou. Cílem je poukázat na skutečnost, že právě v těchto specializovaných komunikátech novináři nejenže porušují zásady informační kvality, ale rovněž zastíracími výrazovými prostředky desémantizují celé věty a vědomě kamuflují realitu.

## Fenomén true crime

Tradiční diferenciaci masových médií (Jiráček, 2014, s. 10–11) na média tištěná (noviny, časopisy), vysílací (rozhlas a televize) a média síťová (sociální síť a ekvivalenty tištěných a vysílacích médií v prostředí internetu). Doplnily v posledních letech nové mediální platformy a její produkty. Potvrzuje se tak předpoklad, že „v souvislosti s vývojem jazyka, s přibývajícím úkoly a s novou společenskou funkcí masmediální komunikace lze také předpokládat vývoj rozsahu a kvality nejen stylové vrstvy publicistického stylu, ale i jeho specifických žánrů (útvárů)“ (Minářová, 2008, s. 249).

Kriminální tematika je u veřejnosti oblíbená i díky žánru true crime, který dal vzniknout novým útvarům (podcasty, kriminální seriály na streamovacích platformách, televizní dokumenty). Možné vysvětlení popularity true crime nabízí bývalá nejvyšší státní zástupkyně R. Vesecká (2009, s. 13–14), jež kriminalitu označuje za fenomén a řadí ji mezi masové sociální jevy, které „svou škodlivostí ohrožují společnost, její uspořádání jako celek i jednotlivce“. V příjemci mediálního obsahu

zprávy o kriminalitě v jeho těsném či širším okolí vyvolávají emoce. „Dotýká se (kriminalita, pozn. autora) takových citlivých oblastí, jako je ohrožení života, zdraví a majetku. Zvláště senzitivně je pak vnímána násilná a mravnostní kriminalita páchaná na dětech nebo opakované týrání zvířat“ (Vesecká, tamtéž). Vztah lze hledat také v charakteristice kriminálního žánru, která se shoduje s publicistickým stylem ve funkcích, a to informativní, persvazivní, působící a ovlivňovací (Minářová, 2008, s. 245), ale též dokumentární, edukativní, ekonomické, rekreační a zábavní. Příspěvky s krimitematikou jsou tak logicky obligatorní součástí tuzemského (i světového) zpravodajství a televize vysílají i specializované pořady (Krimizprávy v TV Prima a CNN Prima NEWS nebo Na Stopě v ČT).

### **Snahy o zpravodajskou objektivitu**

U zpravodajství se vyžaduje vysoká míra objektivity. Neexistuje ale systém, ani postup, jak by masmédia měla informovat absolutně objektivně, tedy tak, aby podávaná informace naprosto odpovídala realitě. Jak uvádí B. Osvaldová, „absolutní objektivnosti nelze dosáhnout, jelikož už sám výběr skutečností, které mají být sděleny, je proces neobjektivní. Proto také dnes je spíše zdůrazňována vyváženost, vědomá nezaufatost a zdravý skepticismus“ (Osvaldová, 2020, s. 13). Nejvhodnější metody k tomu směřující jsou podle Osvaldové například přesnost, nestrannost ve sporu několika skupin, současně ale i pluralita uveřejňování názorů nebo terminologická neutralita, tedy zvolit ve zpravodajství takové jazykové prostředky, které nenavozují hodnocení. K objektivitě přispívají také etické, profesní i interní kodexy dané redakce, které „pomáhají novinářům se k objektivitě přiblížit“ (Osvaldová, 2020, s. 14). Nutno podotknout, že jde spíše o samoregulační, neformalizované postupy. Při jejich nedodržení nedochází k sankcím, tedy každá redakce i novinář k nim mohou přistupovat odlišně a vždy záleží na individuálním vnímání novinářské kultury. Také orgány činné v trestním řízení mají eminentní zájem na tom, aby masmédia informovala veřejnost pravdivě. Policie ke komunikaci s novináři využívá tiskové mluvčí a internet (zejména web a sociální síť X), státní zastupitelství (konkrétně v Ústeckém kraji v každém okrese, pozn. autora) zase pověřeného okresního státního zástupce pro kontakt s médii.

S objektivitou úzce souvisí etika obsahu mediálních komunikátů. Etika médií se podle V. Moravce (2020) zabývá tím, jak by novináři měli postupovat v konkrétních situacích redakční praxe. Současně „jsou předmětem jejího zájmu obecnější otázky – společenská odpovědnost žurnalistiky, vymezení střetu zájmů, přesnost, pravdivost, ochrana soukromí různých typů obětí, ochrana zdrojů informací apod.“ (Moravec, 2020, s. 153) Zastíracími jazykovými prostředky se média vyjadřují neurčitě, popírají svou vlastní podstatu, ale zároveň neporušují zásady novinářské etiky a objektivnosti. Je nutné přiznat, že užitou stylovou vrstvou se novináři snaží eticky korektní prostředí v žurnalistických komunikátech často jen zdánlivě navodit. Motivací ale není cílené dezinformování nebo dokonce lhaní. Účelem používání zastíracích jazykových prostředků jsou v některých případech morální povaha novináře a jeho vztah ke společenské odpovědnosti žurnalistiky, současně též tlak

na rychlost procesu tvorby a publikování mediálního obsahu ze stran redakcí i veřejnosti. Konstituujícím faktorem je i obava před uveřejněním neověřené informace a z toho vyplývajících následků (snížení veřejné reputace daného média, soudní žaloba v případě nedodržení platné legislativy atd.). Příčinou aplikace zastíracích výrazových prostředků může být rovněž ochrana novinářských zdrojů, ale také např. senzacechtivost.

V mediálních komunikátech s kriminální tematikou lze spatřovat uzuální jazykové tendence, které jednotlivé redakce a zpravodajské weby využívají. Jde o proces automatizace, tedy ustálených a stereotypně se opakujících konstrukcí a obrátů. Dochází ale také ke „stálé aktualizaci vyjádření, tj. ke vzniku nových výrazových prostředků, které se jeví jako stylově aktivní“ (Minářová, 2008, s. 250). Sféru zastíracích jazykových prostředků řadíme do procesu automatizace. Novináři je využívají záměrně, mechanicky a modelově. Výjimkou není ani aktualizace jejich obsahu nebo úplné smazání komunikátu. Empiricky zanalyzovat veškerý mediální obsah, v němž novináři zastírací jazykové prostředky používají, proto prakticky není možné. Následující kategorizace typů upozorňuje na ty nejčastější, které autor této stati excerpoval při dennodenní profesi novináře z veřejně dostupných zdrojů v ČR (TV, rozhlas, noviny, zpravodajské weby) v komparaci s odbornou literaturou.

### **Typ 1: Podle (našeho) zdroje**

Novináři v některých případech nemohou uvést zdroj svých informací. Bud' ho chrání (což jim umožňuje i Zákon č. 46/2000 Sb., Tiskový zákon), jsou k němu obezřetní nebo se jim ho nepodaří zcela ověřit. Zdroj informací proto podle E. Minářové bývá nezveřejňován, zastírán nebo uváděn pouze přibližně. Rovněž odkazuje na J. Chloupek (1978, 1986), který jev pojmenoval jako tzv. zneurčitění propozice v žurnalistické komunikaci. „Tak proti obecné tendenci žurnalistiky informovat přesně, věcně a výstižně, tedy uvádět konkrétního činitele děje a přesná fakta, se na druhé straně objevuje přímo záměrná a vědomá protichůdná tendence – vyjadřování neurčitě, povšechně, popřípadě obecně shrnující. Jsou prezentována zobecněná sdělení bez konkrétních údajů“ (Minářová, 2011, s. 198).

Klasickým zastíracím jazykovým prostředkem je prepozice *podle*, nejčastěji doplněná substantivem v genitivu, tedy typ parafráze dané informace podle zdroje daného média. Novinář se tak s někým nebo s něčím shoduje, anebo se na něco nebo na někoho odvolává.

Pokud se novinářům zdroj nepodařilo verifikovat, využívají spojení *podle spekulací, podle kuloárů, podle svědectví z místa* a další. Také neurčité odkazy na zdroj informací v sobě obsahují míru jistoty či nejistoty. Hojně zastoupená jsou obecná substantiva jako *vědec, odborník, expert, analytik, svědek, soused, blízký, známý, kamarád, přítel*, povětšinou opět s prepozicí *podle*.

Mediální komunikáty, ve kterých novináři z nejrůznějších důvodů zdroj neuvádějí, obsahují se substantivem *zdroj* četná spojení slov: *podle zdroje, podle našeho zdroje, podle blízkého zdroje, podle zdroje blízkého redakci, podle zdroje z okolí*

vraha, podle dobře informovaného zdroje, podle zdroje, který si nepřál být jmenován, podle nejmenovaného zdroje, podle několika zdrojů, podle některých zdrojů... (a další). Funkci přebírají také spojení verba se substantivem, často v kombinaci se spojovacím výrazem *jak*. Mezi tyto typy patří např. *jak uvedla policie, jak informoval* (důvěryhodný) *zdroj, jak potvrdil svědek, jak tvrdí obhajoba* atd. „Důvody k užití výrazů zobecňujících sdělení mohou být různé. Buď žurnalista není podrobně informován a konkrétní údaj nezná, nebo jejich zveřejnění adresátům nepovažuje za nezbytně nutné. Může také nastat situace, kdy se žurnalista vědomě snaží zachovávat určité zásady diplomacie, a zvláště podrobnější fakta a konkretizaci činitele děje neuvádí“ (Minářová, 2011, s. 199).

## Typ 2: měl zavraždit

Vyjádření různých stupňů pravděpodobnosti obsahu signalizuje autor textu podle M. Grepla a P. Karlíka jistotně modalitním (epistemickým) postojem. Ve vztahu k doposud neuzavřeným kriminálním kauzám používá modální sloveso *mít* + dějové sloveso v infinitivu. „Dnes se ho běžně užívá v projevech mluvených (Zítřka má přšet.), ale také v publicistice, např. v textech o dosud neprokázaných zločinech...“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 486). V médiích se tak objevuje informace o tom, že *obviněný muž měl zavraždit milenku, dědeček měl znásilnit vnučku, žhár se měl přiznat v přípravném řízení*, ale také spojení jako *pachatel toho má mít na svědomí mnohem více, soudní proces by měl začít příští rok* atd.

Příkladem může být mediálně sledovaná kauza bývalého poslance za TOP 09 Dominika Feriho, jenž byl v roce 2024 pravomocně odsouzen za znásilnění. V době projednávání jeho případu před soudem novináři modální sloveso *mít* využívali často, aby mohli popisovat příběh ještě před pravomocným rozhodnutím soudu. „Třetí oběť pak *měl* Feri osahávat a zkoušet líbat v kuchyňce Poslanecké sněmovny, ale podařilo se jí odejít.“<sup>1</sup> Motivací je tak žurnalistická obezřetnost zejména v otevřených kriminálních kauzách. „V těchto kontextech je pro zachování práv podezřelých nutné explicitně signalizovat, že zmiňovaná nelegální činnost nebyla dosud prokázána, k tomu slouží právě modální sloveso *mít* v jistotní funkci (Jílek – Bednaříková a kol., 2015, s. 197). Novinář, respektive redakce tak má zájem vyhnout se potenciální žalobě, pokud by se nakonec (např. v rozsudku soudu) prokázala nevina dotyčné osoby (podezřelý/obviněný/obžalovaný).

Autoři V. Jílek, B. Bednaříková a kol. ve své monografii (2015) analyzovali jazykové prostředky ve třiceti zpravodajských příspěvcích ČT a TV Nova. Cílem studie je podle autorů vedle zhodnocení dodržování informační kvality zpravodajství v těchto televizích také „ověření funkčnosti taxonomie jazykových prostředků porušujících zásady informační kvality“ (Jílek – Bednaříková a kol., 2015, s. 124). V kapitole *Prostředky flexivní a lexikální morfologie* se zaměřují na další formy sloves, kterými se novináři stavějí do pozice nestrannosti. „Hlavním prostředkem se zde stává reflexivní pasivum či reflexivní formy sloves. Tyto reflexivní tvary jsou

<sup>1</sup> MF DNES. Nemám se za co omlouvat, řekl Feri. Žalobkyně žádá okolo tři let vězení. Idnes.cz. 2023. Dostupné z [online] <

sice stylově nepříznačkové, ale mohou v sobě nést implicitní hodnocení zpravované situace jako události, za niž nikdo nenese odpovědnost, popř. jako události, jež má zevšeobecnující charakter. Srov. příklady typu *nedá se zjistit, začne se vyšetřovat, vraždilo se v listopadu, jde se do šaten, s autem se jezdilo, diskutovalo se, spekuluje se, mluví se o korupci, má se rozhodovat o...*“ (Jílek – Bednaříková a kol., 2015, s. 150–151).

### Typ 3: *zřejmě, prý, skoro a další*

Recipientská poptávka požaduje explicitní fakta. „Uvedené požadavky splňuje uvádění přesných údajů časových, místních a přesné pojmenovávání skutečnosti“ (Minářová, 2011, s. 198). V některých případech tyto informace novinářům chybí a musejí se tak uchýlit k přibližnosti. Ta se vyjadřuje implikováním nejistoty a modalit do žurnalistického textu pomocí některých příslovčí, přítomností neurčitých zájmen nebo částic. „Výrazy typu *asi, snad, možná, pravděpodobně, zřejmě, nejspíše, skoro, téměř, patrně, vcelku, tehdy* aj. představují v očekávané zpravodajské přesnosti jistou nepřesnost a neurčitost...“ (Minářová, 2011, s. 200). Oblíbenými jsou v mluveném i psaném zpravodajství obzvláště příslovce *údajně* nebo *prý*. V. Jílek, B. Bednaříková a kol. ve své studii tento typ zastíracích jazykových prostředků charakterizují jako ty, jež tematizují hodnotu informace a zprávy. „Míru jistoty o pravdivosti sdělované informace ve zpravodajském kontextu doplňuje míra jistoty připisovaná dalšímu vývoji popisované situace, k jejímu vyjádření byly využity prostředky dvojího druhu, jednak jazykové prostředky primárně epistemické povahy, tedy epistemická slovesa, kromě sloves modálních zejména výraz *zdát se* a hovorová varianta modálního slovesa *moci* v neosobním tvaru *dát se* a modálně užitá slovesa smyslového vnímání *vypadat*, adverbia či adjektiva téhož významu“ (Jílek – Bednaříková a kol., 2015, s. 194–195). Z provedené analýzy zpravodajských příspěvků dokládají nejčastější výrazy jako *možná, asi, snad, zřejmě* vedle *jasný/jasně*. Další typ jazykových prostředků označují jako neurčité kvantifikátory: *většina, trochu, málo, mnoho, několik(rát), téměř, sotva, zdaleka a řada*. Dokládají taktéž používání totalizátorů *každý* a *všechno*.

### Mediální příklad z praxe

Na obezřetnosti a uchýlení se k zastíracím jazykovým prostředkům se podílí i závažnost situace a neúplné nebo chybějící informace. Příkladem může být informování médií o tragické střelbě na Filozofické fakultě v Praze. 21. prosince 2023 ve 15:17 hod. uveřejnila policie na sociální síti X status o *policejním zásahu na náměstí Jana Palacha v Praze u nahlášené střelby ve škole*. O pět minut později, tedy ve 15:22 hod., vydává Česká tisková kancelář (ČTK) první servisní zprávu: „*Pražská policie zasahuje v centru města na náměstí Jana Palacha u nahlášené střelby ve škole. Na místo jedou všechny složky záchranného systému.*“ V 15:36 hod. ČTK znovu cituje policejní vyjádření, publikuje tzv. headline<sup>2</sup> a využívá zastírací jazykové

<sup>2</sup> Jde o „nejrychlejší zprávy ČTK, vycházejí dokonce dříve než fleše. Rozsah headline je 144 znaků, všechny zprávy ČTK mají svou stručnou „headlineovou“ verzi. ČTK je rozesílá i jako SMS na mobilní telefony“ (zdroj: web ČTK).

prostředky (označené v následující části *tučně*) typu zdroj: „*Na místě střelby ve škole v centru Prahy jsou mrtví a zranění, uvedla policie. Podle informací ČTK se incident týká filozofické fakulty.*“ V danou chvíli v mediálním prostoru existují už dva důvěryhodné zdroje (ČTK, Policie ČR), jež informují o mrtvých a zraněných. Přesto některá média zastíracím jazykovým prostředkem vytvářejí prostor pro spekulaci a nejistotu. Např. web ČT24 poutá v 15:40 hod. titulkem: „*Pražská policie zasahuje na náměstí Jana Palacha u nahlášené střelby ve škole. Na místě jsou zřejmě mrtví.*“ V následující části jsou uvedeny texty moderátorských studií hlavních zpravodajských relací z večera téhož dne, a to studia Televize Prima (i stanice CNN Prima News), České televize a Televize Nova. Texty těchto studií produkují reportéři ve spolupráci s editory. Zastírací jazykové prostředky dokládají nejistotu redakcí v počtech obětí střelby:

1. Hlavní zprávy, TV Prima, 18:55 hod., moderátor Petr Suchoň: „*Této informací nešlo dnes uniknout. Při střelbě na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy zemřelo **nejméně** 15 lidí, včetně útočnicka. Číslo ale nemusí být konečné.*“
2. Události, ČT, 19:00 hod., moderátorka Marcela Augustová: „*Nejtragičtější střelba v moderní české historii. **Minimálně** 15 lidí zabil a 24 zranil útočník v budově pražské Filozofické fakulty.*“
3. Televizní noviny, TV Nova, 19:30 hod., moderátoři se střídají v obsáhlé promluvě a uvádějí: „*Nejprve střílel uvnitř budovy, a pak i z jejích ochozů po lidech na ulici. Zemřelo **nejméně** 15 lidí, dalších **minimálně** 24 zranil, z toho devět těžce*“ (moderátor Reynolds Koranteng). „*Po smrti je i pachatel. Začalo to **kolem** třetí hodiny odpoledne, kdy se z Filozofické fakulty na náměstí Jana Palacha začala ozývat střelba*“ (moderátorka Lucie Borhyová).

## Trestněprávní dopad absence kamufláže

Jak prokazují uváděné příklady, současné zpravodajství se bez zastíracích jazykových prostředků neobejde. Jejich nutnost potvrzují i negativní příklady z minulosti. Nevyužití zastíracích jazykových prostředků totiž může mít pro redakce i trestněprávní dohru. Naprosté vzdálení se nejen od všech zpravodajských principů, ale i od etických pravidel a zásady presumpce nevinny demonstrovala některá média například v kauze bývalé zaměstnankyně Lužické nemocnice v severočeském Rumburku V. M.<sup>3</sup> Zdravotní sestru kriminalisté v roce 2014 obvinili z usmrcení šesti pacientů. Státní zástupce jí navrhoval doživotní trest vězení. Její vina se ale neprokázala a soud ji na začátku roku 2016 zprostil obžaloby. O několik měsíců verdikt potvrdil i soud druhé instance. Novináři v honbě za senzaci a s vlastními metajazykovými

<sup>3</sup> Novinové titulyky dotyčnou často uváděly a stále uvádějí celým jménem; vzhledem k pravomocnému osvobozujicímu rozsudku předložená stať ctí právo na ochranu osobnosti a uvádí pouze iniciály dotyčné bývalé zaměstnankyně nemocnice, tedy V. M., případně místy jen M.

<sup>4</sup> „M. získala odškodnění také od médií, která mnohdy nerespektovala presumpci nevinny, například ji nazývala „sestra smrt“. Nejvyšší částku – 1,2 milionu korun – jí musela uhradit televize Nova, ve sporu s mediálním domem CNC (vydává deníky Blesk či Aha!) ženě soudy přiznaly 900.000. Dalších 700.000 vysoudila od vydavatelství Mafra (nedávno rozhodnutí potvrdil i Ústavní soud), 500.000 od televize Prima (rozsudkem se ještě zabývá Nejvyšší soud), Vltava Labe Media musela zaplatit 250.000 korun. S vydavatelstvím Economia se dohodla, podobu dohody strany nezveřejnily. (zdroj: ČTK, 4. 6. 2024)

pravidly obžalovanou ženu nálepkovali, případ zjednodušovali, a dokonce ji i sami mediálně „odsoudili“ ještě před vynesením rozsudku soudem<sup>4</sup>. Případ prokázal nutnost použití zastíracích jazykových prostředků nejen v textech zpráv, ale i v jejich titulcích.

Flagrantním příkladem je označení „sestra smrt“ a jednoznačné titulky: „*Daily: Sestra smrt vraždila pacienty, aby si ulehčila práci*“ (TN.cz, 7. 4. 2015), nebo: „*Sestra smrti z Rumburku neměla ráda pacienty! Šest jich zabila*“ (13. 3. 2015, TN.cz). Moderátorka Emma Smetana 22. 6. 2015 v Poledních Televizních novinách na TV Nova uvedla: „*U Krajského soudu v Ústí nad Labem začalo dlouho očekávané jednání s V. M., přezdívanou sestra smrt.*“ Deník Blesk v článku na svém webu ze dne 22. 12. 2015 uvádí: „*V. M. alias Sestra Smrt je na svobodě.*“ Mnohdy titulek neko-respondoval s textem článku, v němž už autor svou expresivitu mírní zastíracími jazykovými prostředky. Příčinou může být nedostatek prostoru v piktogramu titulku, což je v kontextu závažnosti problematiky nepatřičné. Z některých textů tak nelze jasně rozpoznat míru pravdivosti. Mísí se v nich strohé konstatování se zastíracími jazykovými prostředky:

Titulek: *Proč vraždila Sestra Smrt? Pacienty nenáviděla!*

27. 11. 2014, zdroj: blesk.cz

Část textu: *Žádný anděl v bílém plášti. Sestra smrt šestici pacientů zřejmě nezavraždila proto, aby jim zkrátila utrpení. Její pohnutky byly zřejmě mnohem více zavrženíhodné! Nemohoucí pacienti zabijela, protože je nesnášela a péče o ně ji obtěžovala...*

Podobný styl zvolil i Liberecký deník. V titulku na s. 2 ze dne 8. 4. 2015 dokonce redakce zaměnila „zavedené označení“ sestra za anděla: „*Anděl smrti z Rumburku. Sestra prý vraždila z lenosti*“. Děčínský deník na titulní straně v titulku ve stejný den užívá spojení: „*Sestra vraždila pacienty, protože byla líná*“ (8. 4. 2015). V podtitulku pak na čtenáře přichystal zastírací manévry: „*Podle obžaloby měla sestra z Rumburku vraždit proto, aby si ulehčila práci.*“

Titulek obdobný jako předchozí podtitulek nabídl i web ČT24 dne 7. 4. 2015: „*Sestra prý vraždila pacienty draslíkem, aby si ulehčila práci*“. Reflex.cz<sup>5</sup> na svém webu ve stejný den v titulku o obžalované ženě přímo konstatuje: „*Zdravotní sestra zabila v Rumburku 6 pacientů jen proto, aby si ulehčila práci*“. Jako autor je uvedena u článku také ČTK, jde tedy o upravený agenturní text. Za pozornost v tomto případě stojí využití zastíracích jazykových prostředků ve formě věty. Na začátku článku novináři nejdříve konstatují skutečnost, aby ji vzápětí v další větě znejistili, a to formou odkazu na zdroj: „*Bývalá zdravotní sestra zabijela bezmocné pacienty v rumburské nemocnici, aby si ulehčila práci. Výplývá to z textu obžaloby, kterou má ČTK k dispozici*“ (web ČT24, 7. 4. 2015). Podobná formulace může být velmi problematická zejména v rozhlasových příspěvcích, ve kterých posluchač může větou zastírací konstrukci přeslechnout.

<sup>5</sup> REFLEX.CZ. *Zdravotní sestra zabila v Rumburku 6 pacientů jen proto, aby si ulehčila práci*. Reflex. 2015. Dostupné z [online] <<https://www.reflex.cz/clanek/zpravy/63375/zdravotni-sestra-zabila-v-rumburku-6-pacientu-jen-proto-aby-si-ulehcila-praci.html>>. [cit. 2024-06-01].

## Využití v edukačním procesu

Mediální kauzy a v nich užitě jazykové prostředky lze tematicky a funkčně využít v edukačním procesu ve škole. Autor této stati jako vyučující semináře v zimním semestru 2023/2024 (předmět mediální výchova, Pedagogická fakulta UJEP v Ústí n. L.) předložil studentům dvě desítky známých mediálních kauz a jejich úkolem bylo dohledat k nim publikované zpravodajské komunikáty. Studenti pracovali ve skupinách a na vypracování měli týden. V komunikátech analyzovali použité výrazové prostředky a v semináři pak mimo jiné prezentovali nejčastější, obzvláště ty s funkcí zastírací. Podobný edukační postup je možné zvolit na základních i středních školách. Nabízí se i tvorba pracovních listů nebo praktická exkurze k hlavnímu líčení k soudu. Studenti by z průběhu jednání mohli vytvořit zpravodajský komunikát s náležitým využitím zastíracích jazykových prostředků a se zachováním všech etických zásad.

## Závěr

Zastírajícími jazykovými prostředky novináři vědomě zakrývají realitu a recipientům znesnadňují či přímo znemožňují rozlišovat mezi mírou pravdivosti zpravodajských komunikátů. Veřejnost navíc přebírá z médií nejenom názory, ale i jazykové prostředky včetně nenáležitých a nevhodných. „Určitý řečový jev užívaný v médiích, nesystémový a nefunkční, často odmítáme, kritizujeme jeho užívání, ale ožívá-li se či je vidět na každém kroku, všude kolem nás, časem naše pozornost k němu otupí, zvykáme si na něj a postupně i nám „vleze pod kůži“, a aniž bychom to činili záměrně, dříve odmítaný jev pronikne i do našeho projevu“ (Čechová, 2017, s. 26). Novinářský text vzniká rychle, řemeslně a s cílem informovat, ovlivnit a často i pobavit. Použitím zastíracích jazykových prostředků dochází k desémantizaci významu a v určitých situacích i ke kamufláži v obsahu mediálního komunikátu. Recipient by tak měl do tohoto vztahu vstupovat s jistou mírou obezřetnosti a kritičnosti, zejména při konzumování kriminálních témat.

Na obhajobu novinářské práce je nutné uvést, že použití zastíracích jazykových prostředků je motivováno snahou o ochranu zdroje, svědka nebo oběti trestného činu. Událost může být i informačně nepřehledná, a než aby novináři publikovali nepravdivá tvrzení (případ střelby na FF UK), raději se z redakční opatrnosti uchylují k těmto prostředkům. Příklady trestněprávní zodpovědnosti za nevyužití zastíracích jazykových prostředků (kauza zdravotní sestry z Rumburku) zase jasně dokladují, že by redakce měly mít vyčleněné specializované novináře na kriminální tematiku, kterým by měly zajistit pravidelná školení s odborníky na bohemistiku a mediální i trestní právo. Pouze vzdělaný novinář totiž může recipientům poskytnout kvalitní, objektivní zpravodajství.

## Literatura

- ČECHOVÁ, M.; KRČMOVÁ, M.; MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- ČECHOVÁ, M. *Život s češtinou. Nomen omen: Češka – češtinářka – Čechová*. Praha: Academia, 2017.
- GREPL, M.; KARLÍK, P. *Skladba češtiny. Velká řada (Votobia)*. Olomouc: Votobia, 1998.

JEŽEK, V.; JIRÁK, J. *Média a my. Management umění – umění managementu*. Praha: Akademie múzických umění, 2014.

JÍLEK, V.; BEDNÁŘÍKOVÁ, B. *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.

KRAUS, J. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010.

LUKAVSKÝ, R.; HRACHOVINOVÁ, M.; JUSTL, V. (ed.) *Sláva slova: texty Radovana Lukavského o umění přednesu*. Praha: Akropolis, 2012.

MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika pro žurnalisty. Žurnalistika a komunikace*. Praha: Grada, 2011.

MORAVEC, V. *Proměny novinářské etiky. Společnost (Academia)*. Praha: Academia, 2020.

OSVALDOVÁ, B. *Zpravodajství v médiích. Vydání třetí, revidované*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020.

VESECKÁ, R.; CHROMÝ, J. *Kriminalita, veřejnost a média: problémy, o nichž se příliš (ne)mluví*. Praha: Linde, 2009.

## Co je to civilismus?

Martin Tichý, FPF SU v Opavě

[martin.tichy@fpf.slu.cz](mailto:martin.tichy@fpf.slu.cz)

**Klíčová slova:** civilismus, avantgarda, literární historie

**Key words:** civilism, avant-garde, literary history

### What is 'civilism'?

The article examines the concept of 'civilism' as used in the Czech literary historical discourse in recent decades. The author argues why this term is problematic, revealing the motivations for its emergence (to legitimate certain topics in research), while also suggesting limitations and/or challenges associated with its use in the teaching of the history of Czech modern literature.

Ve školských výkladech české literatury (jak těch středoškolských, tak vysokoškolských), zvláště poezie, počátku 20. století se hojně setkáváme s pojmem *civilismus*. Jelikož jde v tomto případě o pojem dosti problematický, jehož funkčnost a adekvátnost byla před časem zpochybněna (Papoušek, 2011), je na místě prozkoumat, jak a proč se pojem v literárněhistorickém diskursu etabloval, v čem byl užitečný pro školské výklady dějin moderní literatury a v čem by užitečný mohl být.

Civilismus není svým původem literárněhistorický termín. Objevuje se prvně počátkem dvacátých let v polemikách o vývojovém problému moderní české literatury. Nepřicházejí s ním přitom autoři, jejichž pozice jím mají být charakterizovány, jako s nějakým programovým pojmenováním, ale naopak kritičtí mluvčí tehdejší mladé generace z okruhu Devětsilu, aby nějak vyznačili to, s čím se „nová poezie“ rozejde. Nejpravděpodobnější původce tohoto pojmu, Karel Teige, jej zkonstruoval vlastně jako paralelní a protikladný pojmu „humanismus“, jímž se pokoušel – podobně jako jiní programoví mluvčí mladé literatury – dát jméno „člověkostřední“ považované nové literatury, jež se radikálně odliší od předchůdců, fascinovaných tvarovými